

کتابداران در جامعه اطلاعاتی فردا

چکیده

جامعه اطلاعاتی، محصول توسعه گسترده فناوری اطلاعات و ارتباطات است و جامعه‌ای چندوجهی است که در آن تمامی سطوح نیازمند اطلاعات هستند. اطلاعات، در این جامعه، در بستر پژوهش به دست می‌آید، کاربران، نیازهای اطلاعاتی جدیدی را مطرح می‌کنند، وظایف و نقش کتابخانه‌ها به تدریج متحول می‌شود و مشاغل جدید اطلاعاتی نیز از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌گردد، به طوری که نقش‌ها و مهارت‌های سنتی کتابداران با مهارت‌های جدیدی جایگزین می‌گردد و کتابداران به بهبود مهارت‌های شغلی خود، همگام با تغییرات فناوری، می‌پردازند. مقاله حاضر، ضمن معرفی جامعه اطلاعاتی و ویژگی‌های آن، به بررسی رویکرد شغلی آن می‌پردازد و با معرفی کسب و کارهای جدید، که «ابرشغل» نامیده شده‌اند، به نقش و شغل کتابداران آینده (ابرشغل‌های کتابداری) می‌پردازد و به ویژگی‌های شغلی آنها، در آینده‌ای نه چندان دور، اشاره می‌کند.

کلیدواژه‌ها

جامعه اطلاعاتی، مشاغل، ابرشغل‌ها، کتابداران

کتابداران در جامعه اطلاعاتی فردا

شیما مرادی^۱ | نادیا حاجی عزیز^۲

دریافت: ۱۳۸۶/۱۲/۲۳ پذیرش: ۱۳۸۷/۶/۹

مقدمه

تلقی افراد از آینده بسیار متفاوت است، تنها یاد از آینده حس عدم اطمینان را در انسان‌ها به وجود می‌آورد، که عدم اطمینان به ثبات مشاغل یکی از آنهاست. به تدریج، که به اعماق عصر اطلاعات و عصر مبتنی بر اطلاعات نزدیک می‌شویم، مشاغل سنتی از بین می‌روند. به عقیده رابرتسون (۱۳۷۸، ص ۲۰)، اغلب سیاستمداران و اقتصاددانان تصور می‌کنند که در آینده، استخدام به شکل فعلی باقی خواهد ماند. تجدید اشتغال کامل برای بعضی‌ها این معنا را می‌رساند که سطوح بالایی از اشتغال در صنعت تولیدی سنتی دوباره ایجاد می‌شود. برای برخی دیگر به این معناست که مشاغل جدید، جایگزین مشاغل از دست رفته خواهند شد. برخی هم امید دارند که در آینده ثروت حاصل از اقتصاد رقابتی بین‌المللی، خود به خود مشاغل کافی را برای همه فراهم آورد. البته اینکه این مشاغل چه نوع مشاغلی هستند و چگونه ایجاد خواهند شد، مبهم و نامعلوم است.

اسمیت و اسبورن^۳ (۲۰۰۰)، تغییرات تدریجی در دوره‌های اجتماعی را در دهه ۹۰ نگران‌کننده خوانده‌اند. بدیهی است با چنین تغییراتی در دوره‌های اجتماعی و گذر تدریجی جامعه صنعتی به جامعه مبتنی بر اطلاعات، کتابخانه‌ها که از عناصر بنیادین

۱. دانشجوی دکتری علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران
Moradi@irandoc.ac.ir

۲. کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، مدیر دفتر ارتباطات علمی پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران
Azizi@irandoc.ac.ir
3. Smith & Osborne

چنین جوامعی هستند نیز دستخوش تغییر می‌شوند. دنیای امروز دنیای جامعه دانش مدار و اقتصاد دانش مدار است. دنیایی که در آن دانش قدرت است، دنیایی که نه دسترسی به اطلاعات که دسترسی به دانش مطرح است و همه اینها فرصت‌هایی طلایی هستند که در اختیار کتابخانه‌ها گذاشته شده‌اند تا به نیازهای نوین برآمده از دل جامعه دانش مدار پاسخگو باشند. انقلاب فناوری‌های اطلاعاتی و توجه به دانش به‌عنوان اصلی‌ترین دارایی سازمان‌ها، نقش و وظایفی به مراتب فراتر از کارکردهای سنتی کتابخانه‌ها پیش روی آنان قرار داده است که می‌تواند کلیشه کتابخانه و کتابدار را به کلی عوض کند و جایگاه حرفه را ارتقا بخشد (باقری و صراف‌زاده، ۱۳۸۴، ص ۶۴). مدیریت دانش، مربوط به یک رشته و حرفه خاص نیست و کتابداری تنها حوزه‌ای نیست که بدان توجه کرده باشد، اما متخصصان کتابداری و اطلاع‌رسانی از جمله گروهی هستند که توانایی لازم برای ایجاد مؤلفه‌های مدیریت دانش و توسعه مؤثر زیرساخت‌های آن را دارند (حاضری، ۱۳۸۴، ص ۳۹). تقاضای اخیر، برای مدیریت دانش نشانگر این است که ما در جامعه‌ای زندگی می‌کنیم که افراد جهت موفقیت در حرفه خود به گردآوری و سازماندهی دانش متکی هستند و از این رو، روش‌های جدیدی جهت گردآوری، سازماندهی، و اشتراک دانش باید اتخاذ شود (جانسون^۴، ۲۰۰۷).

هم‌اکنون، می‌بینیم که نقش‌ها و مهارت‌های سنتی کتابداران، در عصر دیجیتال، با مهارت‌های جدیدی جایگزین شده یا ماهیت آنها تا حد زیادی تغییر کرده است. کاربران، نیازهای اطلاعاتی جدیدی را مطرح می‌کنند و نیاز خود آنها به «سواد اطلاعاتی» از موضوع‌های مهم و جدید در این حوزه است. بر این اساس، پرسش‌هایی پدید می‌آیند مانند اینکه آیا نقش‌ها و مهارت‌های سنتی کتابداران در عصر دیجیتال منسوخ می‌شوند؟ آیا اصولاً شغلی به نام کتابداری باقی می‌ماند؟ و اگر باقی می‌ماند چه خدمات و نقش‌هایی برای آنها وجود خواهند داشت؟ (علیدوستی و شیخ‌شعاعی، ۱۳۸۵، ص ۱۳۳).

جامعه اطلاعاتی و ویژگی‌های آن

حری (۱۳۸۳)، جامعه اطلاعاتی را یک جامعه چندوجهی می‌داند که در آن تمامی لایه‌بندی‌ها و سطوح نیازمند اطلاعات هستند. به عقیده وی، اطلاعات در این جامعه، در بستر پژوهش و جریان‌های علمی به دست می‌آید. محسنی (۱۳۸۰)، جامعه اطلاعاتی را بازگوکننده وابستگی تام زندگی اجتماعی به اطلاعات می‌داند. به این معنی که اطلاعات بنیان اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، و ... زندگی اجتماعی محسوب می‌شود. به‌طور کلی، تعریف مختصر جامعه اطلاعاتی عبارت است از جامعه‌ای که همه ابعاد آن بر اطلاعات

4. Johnson

و چرخه تولید، توزیع، و مصرف آن استوار است یا به شدت بدان بستگی دارد (دوران، ۱۳۸۶، ص ۱۰).

همچنین، تافلر، جامعه اطلاعاتی را «موج سوم» نامیده است، در این دوره تحول، انتقال قابل توجهی از انرژی عضلانی و قدرت فیزیکی به قدرت اطلاعات و دانش صورت می گیرد. مرحله تغییر موج سوم شامل دو تغییر بسیار مهم بود؛ نخست اینکه به صورت ساختاری به جامعه اجازه برداشتن گام بزرگی را نسبت به قبل داد و ابزار اولیه آن رایانه بود. دوم آنکه افزایش عدم قطعیت و غیرقابل پیش بینی بودن را در زندگی روزمره به همراه آورد (ناگی، ۱۳۸۶). در این دوره، استخدام و سرمایه ها نسبت به گذشته روان تر شدند. همچنین، تافلر در این میان، از «شوک آینده» صحبت می کند و اعتقاد دارد که در تطابق با تغییرات بسیار زیاد و سریع، مردم قادر به درک نخواهند بود و در نتیجه، دچار پریشانی و سردرگمی خواهند شد.

جامعه اطلاعاتی، در واقع، محصول توسعه گسترده فناوری اطلاعات و ارتباطات است. این توسعه، که از سال ها پیش آغاز شده و همچنان ادامه دارد، منجر به کاربرد وسیع آن در ابعاد گوناگون جامعه گردیده است. از این رو، فناوری اطلاعات به عنوان عامل پر قدرت تغییرات اقتصادی و اجتماعی شناخته می شود. چنین کاربردی از زاویه های مختلف بررسی گردیده و نام های گوناگون را برای جوامع عصر اطلاعات به همراه آورده است. جامعه شفاف، فضای سایبر، جامعه دانش مدار، جامعه سایبرنتیک، جامعه برخط، جامعه مراقبتی (نظارتی)، جامعه شبکه ای، و جامعه اطلاعاتی از جمله نام هایی هستند که کاربردهای وسیع فناوری اطلاعات را در جوامع این عصر نشان می دهند (علیدوستی و باقری ۱۳۸۶، ص ۷۶).

پرداختن به جامعه اطلاعاتی، از این جهت اهمیت دارد که، اطلاعات، یک منبع و سرمایه ملی است و باید از آن استفاده بیشینه شود. تمام جهان رو به سوی خلق یک جامعه جهانی اطلاعاتی است و هر کشور باید جزئی از این جامعه اطلاعاتی در حال ظهور باشد و در غیر این صورت شکل جدیدی از محرومیت نمایان خواهد شد (توریجوس، ۱۳۷۶). کتابخانه ها (به معنای وسیع کلمه) به اعتبار اینکه دانش تولید شده جامعه را - بعضاً یا کلاً - گردآوری و ذخیره سازی می کنند، در پیشبرد جامعه معرفتی سهمی عمده دارند و به اعتبار آنکه شرایط دستیابی به دانش تولید شده را به منظور دریافت اطلاعات مورد نیازشان فراهم می سازند جامعه اطلاعاتی را ارتقا می بخشند. بنابراین، بیجا نیست که تعدد، تنوع، و چگونگی عملکرد کتابخانه های یک جامعه، از جمله جلوه های بارز نیل به جامعه معرفتی و اطلاعاتی تلقی شوند (حری، ۱۳۸۵). به عقیده دوران (۱۳۸۶، ص ۱۲)، کار روز به روز

از فعالیت عضلانی فاصله گرفته و ماهیتی فکری، مبتنی بر دانش و اطلاعات پیدا کرده است و متعاقب آن مشاغل ثابت تمام وقت، به لحاظ زمان و مکان، در بازه زمانی مشخص محلی، با مشاغلی که در حال تغییر به صورت پاره وقت هستند، جایگزین می شوند. اقتصاد جهان متحول شده است چراکه محصول جامعه ما، در دوره گذار از تولیدات صنعتی به تولیدات اطلاعاتی است، مشاغل مرتبط با چنین محصولی، مشاغل اطلاعاتی نام گرفته اند، که به طور روزافزون سهم بیشتری از بازار کار و تولید ناخالص ملی کشورها را به خود اختصاص داده اند. پس با توجه به موارد ذکر شده به جهت هم پایی با اقتصاد جهانی، باید به دنبال ایجاد کسب و کار جدید باشیم.

مشاغل در جامعه اطلاعاتی

در میان پنج ممیزه وبستر (۱۳۸۰، ص ۲۰-۲۱)، در ارتباط با جامعه اطلاعاتی (رویکرد فناورانه، اقتصادی، شغلی، مکانی، و فرهنگی) رویکرد شغلی به تعریف جامعه اطلاعاتی، بر آن است که هرگاه مشاغل اطلاعاتی وجه غالب مشاغل را تشکیل دهند، جامعه اطلاعاتی شکل گرفته است. به عقیده رضوی (۱۳۸۴)، ما بعد از سال ۱۹۸۰ وارد الگوی «تکنو اقتصادی متکی بر جامعه اطلاعاتی» شده ایم. جامعه اطلاعاتی حال حاضر، شامل جریان ها، روابط، و فناوری هایی است که مبتنی بر فناوری های اطلاعاتی هستند. در این مسیر، ارتباط دولت با جامعه مدنی متحول و دسترسی به اطلاعات بسیار گسترده می شود و این امر تا حدی به دموکراتیزه شدن جامعه کمک می کند. بحث شفاف سازی اطلاعات اینجا معنا پیدا می کند و در نتیجه، سازمان های بسیاری ملزم به تهیه زمینه ای می شوند تا مردم به اطلاعات دسترسی پیدا کنند. از سوی دیگر، فناوری، شرایطی را ایجاد می کند که تشکلهای و انجمن ها ارتباطات نزدیکی را با هم برقرار نمایند و به اشتراک دانش پردازند. البته، در کنار شفاف سازی اطلاعات، همچنان بحث سرمایه گذاری و رقابت در بازار نیز وجود دارد که مثلاً به محرمانه ماندن فرمولی خاص توسط شرکت های تجاری می انجامد. با وجود دسترسی آزاد افراد به اطلاعات و ورود بخش خصوصی به بازار کار، عامل اصلی بقای مراکز و سازمان ها، همچنان کسب سود و رقابت در بازار است و این شاید یکی از دلایلی باشد که اطلاعات و سرمایه به طور یکسان در جوامع توزیع نشده اند.

در جامعه اطلاعاتی، دو اتفاق عمده در اقتصاد توجه دانشمندان این حوزه را به خود جلب کرد، پیدایی کسب و کار تازه، که عمدتاً بر دانش و اطلاعات متکی بودند و به طور انفجاری با کمترین سرمایه گذاری و پایین ترین هزینه، بالاترین درآمد و بیشترین فایده را عاید کردند و، در نتیجه، به یکباره جایگاه والایی در میان دو بخش اصلی اقتصاد یعنی

کشاورزی و صنعت یافتند. دومین اتفاق اقتصادی در حوزه بازار کار رخ داد و حاکی از این بود که به طور روزافزون بر مشاغل حرفه‌ای تخصصی افزوده می‌شود، مشاغلی که در مقایسه با مشاغل متعارف و معمول به سطوح بالاتری از دانش و توانایی کار با اطلاعات نیاز دارند. به جز دو اتفاق مذکور، باید به مجموعه تحولاتی اشاره کرد که در حوزه فناوری به طور کلی و فناوری اطلاعاتی ارتباطی روی داد. تحولاتی که نه تنها به خودی خود منشأ تحولات اجتماعی گسترده موقت، دائمی، کوتاه مدت، و بلندمدت گردید، بلکه زمینه را برای وقوع دو اتفاق مذکور نیز فراهم آورد (دوران، ۱۳۸۶، ص ۱۴). از لحاظ شغلی، گسترش فناوری اطلاعات منجر به رشد روزافزون بخش اطلاعات در مقابل بخش تولید شد. در این بخش، وظیفه اصلی افراد خلق، پردازش، و کار با اطلاعات است. به همین دلیل، شاهد نرخ رشد حیرت‌انگیز نیروی کار اطلاعاتی، برتری مشاغل اطلاعاتی، و جابه‌جایی توزیع مشاغل هستیم (علیدوستی و باقری، ۱۳۸۶، ص ۷۰).

ابرها ۵ در راه‌اند

توجه جهانی به فناوری اطلاعات و ارتباطات، که می‌توان آن را از ابزار جامعه اطلاعاتی دانست، عرصه کتابداری و اطلاع‌رسانی را با مجموعه‌ای از چالش‌ها و فرصت‌ها روبه‌رو ساخته است که می‌توانند بهبود بخش وضع موجود باشند؛ به همان میزان که در زمانی کوتاه، می‌توانند جامعه را در دسته «فقرای اطلاعاتی» جامعه اطلاعاتی قرار دهند. به عقیده جانسون (۲۰۰۷)، حقیقت سازمانی رشته و ابعاد حرفه کتابداری متحول شده است. سازمان‌های بزرگ و وظایف سازمانی خود را در راه نیل به اهداف اقتصادی دگرگون کرده‌اند و در این راه با سازمان‌های هم‌هدف درهم آمیخته‌اند. کتابخانه‌ها هم متأثر از همین آمیزش و تغییر سازمانی در دولت، دانشگاه‌ها، خدمات بهداشتی، و تجاری فعالیت می‌کنند؛ و این واحدهای نوظهور یافته فرصت‌های شغلی و چالش‌های جدیدی را برای مدیران کتابخانه‌ها می‌طلبند، کسانی که دید وسیع‌تری به اهداف کلی سازمان‌های ادغام شده و فعالیت‌های مرتبط با ارائه خدمات در این زمینه و اهدافی که کتابخانه‌ها به آنها وابسته هستند، دارند. وی توجه به مجموعه‌سازی، استفاده از فراداده، و سایر دستاوردهای روشنفکرانه و سازمانی، و از سوی دیگر ارائه خدمات عمومی کتابخانه‌ای در محیط آنلاین^۶ را از وظایف اصلی کتابخانه‌ها در جامعه اطلاعاتی دانسته است.

آینده‌پژوهان برخلاف طالع‌بینان، که رویدادهای آینده را صرفاً به قضا و قدر نسبت می‌دهند، بر این باورند که جهان آینده حاصل تصمیم‌ها و اقدامات انسان خواهد بود. فناوری، مشاغل امروزی را از بین می‌برد (سامسون^۷، ۲۰۰۵، ص ۴۱)، لذا به نظر می‌رسد

5. Hyperjobs

۶. به عقیده جانسون (۲۰۰۷) به این دلیل که حدود ۶۰ درصد از سؤالات مرجع به راحتی به مدد اینترنت پاسخ داده می‌شود.

7. Samson

یکی از راهکارهای مقابله با جبر فناورانه و از سوی دیگر هم‌جهت شدن با امواج فناورانه‌ای که جوامع ما را دستخوش تغییر کرده‌اند، تغییر ماهیت و گونه‌شغل‌هاست. ابرشغل‌ها، مهارت‌ها و توانایی‌های منحصربه‌فرد و غیرقابل ماشینی شدن انسان را تقویت می‌کنند و پیشران جامعه جهانی در حال ظهور به‌شمار می‌آیند، به کمک ابرشغل‌ها انسان‌ها تا حد امکان از نیرو و ظرفیت ماشین‌ها استفاده خواهند کرد تا بتوانند شایستگی‌های غیرقابل ماشینی شدن خود را تقویت کنند و تنها به کارهایی بپردازند که ماشین‌ها در آن حرفی برای گفتن ندارند (سامسون، ۲۰۰۵). ابرشغل‌ها، به‌سوی قاعده‌شکنی پیش می‌روند: میل و رغبت به کارهای پاره‌وقت بیشتر شده است، جنبش منبع باز^۸ که پیوسته بر محبوبیت آن افزوده می‌شود پیشتازی شرکت‌های معتبری چون مایکروسافت را در طراحی نرم‌افزارهای تجاری هدف قرار داده است، نرم‌افزارهای خودآموز یا آموزش از راه دور، آموزش معلم محور را کمرنگ نموده‌اند، افراد بیشتری به انجام کارهای علمی- پژوهشی در منزل می‌پردازند، و مردم به دنبال کشف استعدادها و به‌کارگیری آن در کارهایی هستند که به آن علاقه شخصی نشان می‌دهند. ویژگی اصلی و حیاتی یک ابرشغل این است که باید به‌وسیله موجودی انجام شود که زنده است و زنده عمل می‌کند، کسی که دارای شعور است و نسبت به این شعور خودآگاهی دارد: «اگر مانند یک روبات عمل کنی، ریسک جایگزین شدن با آن را پذیرفته‌ای! این دسته از شغل‌ها توسط دیگران پیشنهاد نخواهند شد، بلکه خود افراد باید آنها را ایجاد و اختراع کنند (ملکی فر، ۱۳۸۶).

سامسون (۲۰۰۵، ص ۴۳)، در ایجاد و بالندگی ابرشغل‌ها پنج مهارت اصلی اکتشاف^۹، خلاقیت^{۱۰}، پیاده‌سازی^{۱۱}، تأثیرگذاری^{۱۲}، و فعالیت بدنی^{۱۳} را «کلیدهای سرزندگی»^{۱۴} می‌نامد که توسل به این پنج مهارت، احیای دوباره نیروی انسان را محقق خواهد ساخت. مهارت «اکتشاف»، به یافتن چرایی هر پدیده در علم، تجارت، و زندگی روزمره می‌پردازد. «خلاقیت» به خلق ایده‌های نوین در ذهن انسان کمک می‌نماید. «پیاده‌سازی»، حاصل خلاقیت آدمی را به بار می‌نشانند. در مهارت چهارم یعنی «تأثیرگذاری»، انسان با دیگران به تعامل می‌نشیند و از ایشان الهام می‌گیرد. در نهایت، در مهارت «فعالیت بدنی» انسان با ابزارها و بدن خویشتن به تعاملی آگاهانه و هوشیارانه می‌رسد. در حقیقت، با توجه به کارکرد پنج مهارت مذکور، ابرشغل‌ها ابزاری برای گام نهادن آدمی از جامعه اطلاعاتی به جامعه دانایی خواهند بود، جامعه‌ای که در آن به زیبایی شناختی و فلسفه پرداخته خواهد شد و نوعی رجعت به خویشتن خواهد بود.

تحولات فناوری‌های اطلاعاتی جدید، ما را با واژه‌های جدیدی روبه‌رو ساخته ساخته است. کتابداران «دلاوران» شاهره اطلاعاتی، سایبرین^{۱۵} و «ناوبران» اقتصاد دانش

8. Open source
9. Discovery
10. Creativity
11. Implementation
12. Influence
13. Physical action
14. Aliveness keys
15. Cybrarian

نمیده می‌شوند. در حالی که، افراد کمی از آنها هستند که به‌طور قانونی ادعای چنین موقعیتی را در فضای سایبرنتیک می‌کنند. همه نیاز دارند، تا به این هدف ارتقا یابند. فناوری‌های اطلاعاتی جدید تهدیدها و فرصت‌هایی برای جامعه جهانی کتابداران ایجاد کرده‌اند، ما باید از فرصت‌ها بهره‌برداری کنیم (والش^{۱۶}، ۱۹۹۷).

کتابداران آینده: ابرکتابداران یا فراکتابداران^{۱۷}

آیا فکر می‌کنید تنها کتابداران از آینده شغلی خود نگران هستند؟ آیا ماشین‌ها با ورود هوش مصنوعی، انسان را جای می‌گذارند؟ تلقی و برداشت هر کس از آینده، به‌ویژه آینده شغلی‌اش متفاوت است، مسلماً آینده چیزی نیست که ما امروز و با جهان‌بینی امروز بدان می‌نگریم. به‌طور کلی، درباره رسته کتابداری و اطلاع‌رسانی نیز پیش‌بینی‌هایی صورت گرفته است: عده‌ای، متخصصان اطلاعات را «دروازه‌بانان اطلاعات» در جامعه متحول آتی می‌دانند (نقشینه، ۱۳۷۷). همچنین، گروهی دیگر، ایشان را متخصصان ترکیبی کتابدار- کامپیوتر^{۱۸}، دلاوران شاهراه اطلاعاتی، و سایبرین و یا نوابران اقتصاد دانش نامیده‌اند. لقب «کتابدار فردا» هر چه باشد، مهم این است که وی بپذیرد که وظایف و نقشش به تدریج متحول شده است و کاربران اطلاعاتی انتظار بیشتری از او دارند.

علیدوستی و شیخ‌شعاعی (۱۳۸۵، ص ۱۴۱-۱۴۲)، به نقل از چودهاری و گارود می‌گویند: در جهان امروز و شاید در آینده‌ای قابل پیش‌بینی، دو نوع خدمت دیجیتالی و ترکیبی می‌توانند در کتابخانه‌ها وجود داشته باشند. خدمات ترکیبی آن دسته از خدماتی را دربرمی‌گیرند که در کتابخانه‌های دیجیتالی و سنتی ارائه می‌شوند. در این حالت، حرفه‌های اطلاعاتی با منابع و خدمات اطلاعاتی دیجیتالی به‌علاوه خدمات کتابخانه‌های سنتی سروکار دارند. یکپارچگی خدمات از ویژگی‌های لازم برای چنین محیطی به‌شمار می‌رود تا خدمات اطلاعاتی به‌گونه‌ای مناسب به کاربران ارائه شوند. برای چنین محیطی نیاز به کتابداران یا نیروی کاری است که قادر به ارتباط با هر دو نوع سیستم و حمایت از کاربران در هر دو محیط، برپایه شبکه و کتابخانه چاپی باشند.

در آینده، به‌دلیل کمبود وقت و نبود مهارت کافی در کاربران، برای بازیابی اطلاعات؛ این کار به کتابداران سپرده می‌شود. همچنین، به‌علت اینکه در آینده کانون توجه از مجموعه‌های دیجیتالی به کتابداران دیجیتالی تغییر خواهد یافت، اطلاعات در یکجا قرار ندارند. در این حالت، مراکز اطلاعات سعی می‌کنند کتابدارانی را تربیت کنند که بتوانند دسترسی هر چه بیشتر کاربران را به اطلاعات پراکنده فراهم سازند. به این ترتیب، سرمایه‌گذاری‌ها، بیشتر بر کتابداران و نه فناوری متمرکز می‌شوند.

16. Walsh

17. Super librarian

۱۸. با توجه به نیاز محیط‌های ترکیبی و متناسب با آنها، اصطلاح متخصص ترکیبی کتابدار- کامپیوتر پدید آمده است. این اصطلاح برای شخصی به‌کار می‌رود که قادر به اجرای هر دو گونه مهارت‌های اطلاعاتی و فنی در کتابخانه‌های جدید باشد. در واقع این فرد دارای مهارت‌های اطلاعاتی بر پایه فناوری اطلاعات است، به جای اینکه تنها دارای مهارت‌های فنی یا کامپیوتری باشد. متخصص ترکیبی کتابدار- کامپیوتر، به یک اندازه قادر به کارکردن با منابع اطلاعاتی سنتی و الکترونیکی است (علیدوستی و شیخ‌شعاعی، ۱۳۸۵، ص ۱۴۱)

در جامعه اطلاعاتی، صنعت از حرکت باز نخواهد ایستاد، همانگونه که کشاورزی، مذهب، عرف‌ها، نهادها، و شیوه‌های تفکر به راه خود ادامه داده‌اند؛ اما بهره‌گیری از مزیت‌های رقابتی مختلف یک «مدل کسب و کار»^{۱۹} جدید باعث پرش و جهش قابل توجهی در رقابت‌های اقتصادی خواهد شد که چنین رویکردی مترادف با کارآفرینی، خویشتن‌کاری، و ابرشغل است. همانطور که در بالا از پنج کلید سرزندگی مشاغل یاد شد، کتابداران نیز با به‌کارگیری پنج مهارت فوق می‌توانند از بقای شغلی خود، همراه با درآمد مناسب، مطمئن باشند.

کتابداران، با به‌کارگیری مهارت «اکتشاف»، به یافتن خلأها و نقاط قوت و ضعف کتابخانه‌ها می‌پردازند. ایشان با استفاده از مهارت «خلاقیت» ایده‌های نو را در جهت تقویت نقاط قوت و رفع نقاط ضعف ارائه می‌دهند و با کمک مهارت «پیاده‌سازی»، ایده‌های نو را در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی به کار می‌بندند. ایشان با توجه به مهارت «تأثیرگذاری» باب تعامل با کاربران جامعه اطلاعاتی را گشوده نگاه می‌دارند و در مهارت «فعالیت بدنی» از جدیدترین فناوری‌های نوین اطلاعات و ارتباطات استفاده بهینه می‌کنند. نمونه عینی بهره‌جویی کتابداران از مهارت‌های بالا را می‌توان در به‌کارگیری فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات جدید نظیر وبلاگ‌ها، ویکی‌ها و شبکه‌های اجتماعی در کتابخانه‌ها دانست. کتابداران با توجه به ضعف کتابخانه‌ها در برقراری ارتباط متقابل با کاربر (مهارت اکتشاف) به دنبال خلق راه‌کارهای نوینی (مهارت خلاقیت) بودند تا بتوانند از فناوری‌های جدید اطلاعات و ارتباطات - که روزگاری از آنها به‌عنوان تهدید یاد می‌شد- نهایت استفاده را می‌نمایند. لذا ایشان با به‌کارگیری ابزارهای چون وبلاگ و استفاده از آن در کتابخانه‌های آموزشی، دانشگاهی، دانشگاهی، تخصصی، و عمومی (مهارت پیاده‌سازی) توانسته‌اند رابطه نزدیکی با کاربران نهایی^{۲۰} خود برقرار نمایند و خلأ موجود را تا حد ممکن برطرف نمایند. همچنین، آنها از طریق برقراری این نوع ارتباط الکترونیکی، خدمات بسیاری را نظیر اطلاع‌رسانی اخبار کتابخانه و تازه‌های نشر، اطلاع‌رسانی گزینشی، برقراری ارتباط با کاربران بدون محدودیت زمانی و جغرافیایی، و پاسخگویی به سؤالات مرجع را ارائه می‌دهند که به عقیده نگارندگان توانسته‌اند اثرات مثبت بسیاری را بر جامعه اطلاعاتی بگذارند (تأثیرگذاری). گواه این ادعا، رشد قابل توجه وبلاگ‌نویسان کتابدار و توجه سازمان‌ها، دولت‌ها، و مراکز مختلف به این پدیده جالب در عرصه فناوری اطلاعات و ارتباطات است.

در آینده، که انسان توسعه و بالندگی خود را در تجربیات، فعالیت‌ها، و علایق خویشتن جست‌وجو خواهد کرد؛ هدف زندگی پیش از اینکه «داشتن» باشد، «بودن» خواهد بود. رابرتسون (۱۳۷۸، ص ۱۲۵)، این دوره را پایان امپراتوری استخدام و آزاد شدن افراد از قید و بندهای وابستگی امروز می‌داند.

۱۹. یک مدل کسب و کار که گاهی از آن با نقشه یا طرح کسب و کار یاد می‌شود) ابزاری است که سازمان و بنگاه تجاری به وسیله آن می‌تواند درآمد و سود به دست آورد. مدل کسب و کار در واقع خلاصه‌ای از روشی است که شرکت قصد دارد به مشتریان خود خدمات ارائه دهد و شامل برنامه‌ریزی در دو مرحله استراتژی (اینکه سازمان قصد دارد چه کاری انجام دهد) و پیاده‌سازی (اینکه سازمان چگونه طرح و برنامه خود را انجام خواهد داد) است (حسنی، ۱۳۸۶).

20. Target users

به طور کلی، علی دوستی و شیخ شعاعی (۱۳۸۵، ص ۱۳۶-۱۴۰)، مهارت‌های لازم برای کتابداران عصر دیجیتال را به چهار دسته کلی زیر تقسیم‌بندی کرده‌اند:

۱. مهارت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات: مهارت‌های مدیریت مدارک و دیجیتال‌سازی، شبکه‌سازی، طراحی و توسعه صفحات وب، طراحی و ارزیابی نرم‌افزارها و سیستم‌ها، معماری کتابخانه‌های جدید، و طراحی خدمات و محصولات کتابخانه‌های جدید.

۲. مهارت‌های اطلاعاتی: مهارت‌های مدیریت مجموعه، سازماندهی اطلاعات، بازیابی اطلاعات، خدمات اطلاعاتی و مرجع دیجیتال، مهارت‌های مرتبط با انواع مختلف مطالعات کاربران، آموزش کاربران، و مهارت‌هایی برای تهیه تولیدات و خدمات اطلاعاتی دارای ارزش افزوده.

۳. مهارت‌های مدیریت: شامل مهارت‌های عمومی مدیریت مانند بینش، رهبری، تصمیم‌گیری راهبردی، و مهارت‌های برقراری ارتباط با زیردستان، مهارت‌های مدیریت مالی و نیروی انسانی، مهارت‌های بازاریابی، و مهارت‌های مدیریت و روابط مشتری.

۴. مهارت‌های مدیریت پروژه و پژوهش: شامل مهارت‌های مدیریت و طراحی پژوهش، فراهم‌آوری کمک‌ها، مدیریت پروژه، آموزش، و گزارش‌نویسی.

تغییر جهت الگوهای کار به سمت الگوی جدید جوامع اطلاعاتی بر بسیاری از جنبه‌های مشاغل اطلاعاتی اثرگذار بوده است، اما به عقیده والش (۱۹۹۷)، نظم‌دهی به اطلاعات، همواره مسئله‌ای جنجال‌برانگیز در همه جای دنیا بوده است. کتابداران با مسئله کمبود تابلوهای راهنما در شاهراه اطلاعاتی آشنا هستند. هرچند که برخی هرج و مرج اطلاعات درون اینترنت را نقطه قوت آن می‌دانند، تأکید بر سازماندهی اطلاعات آن، به طوری که کاربران بتوانند ماهیت اطلاعات مورد نیاز خود را تعیین کنند، ارزشمند است. کتابداران به عنوان فراهم‌آوردندگان دسترسی، با مشکلات سازماندهی اینترنت سروکار دارند تا بتوانند دسترسی به اطلاعات دیجیتال را فراهم کنند. در حالی که، در این زمان، طبقه‌های خاصی از کاربران از برخی گروه‌های اطلاعاتی، «محروم» تشخیص داده می‌شوند، همه کتابداران باید برای هدف مقدس آزادسازی اطلاعات و دسترسی به همه انواع اطلاعات تلاش کنند. آنها باید با ایجاد روش‌ها و راه‌حل‌ها و ارتباط با سازمان‌های مرتبط در حل این مسائل بکوشند.

والش (۱۹۹۷)، همچنین، مسئله حق مؤلف را وظیفه‌ای پیچیده برای کتابداران می‌داند. و فور مسائل قانونی، چندگانگی سازمان‌ها، واکنش‌های اقتصادی، و علائق سیاسی همه تدبیرهایی در جهت به حاشیه راندن کتابداران محسوب می‌شوند. حقوق بازتولید، ارتباط، و توزیع در دنیای دیجیتال نیاز به تعهد کتابداران در سراسر جهان دارد و انجمن‌های

بین‌المللی ابزاری مهم در ایجاد راه‌حل‌های قابل پذیرش هستند. مشکلات حق مؤلف را نمی‌شود در روشی غیریکپارچه حل نمود، زیرا اکنون جریان اطلاعات بسیار جهانی‌تر شده است. حق مؤلف مسئله مشترک کتابداران و آرشیویست‌هاست و ایفلا و شورای بین‌المللی آرشیوها^{۲۱} می‌توانند با همکاری یکدیگر پیوندی قوی در جهت جبران ناکارآمدی‌های جهانی ایجاد کنند.

ذکر این نکته خالی از لطف نیست که با وجود فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی، با قدم گذاشتن در کتابخانه‌ها می‌توان دریافت که هنوز هم منابع کاغذی جای خود را دارند و حتی در کتابخانه‌های دانشگاهی، آموزشگاهی، و تخصصی از منابع برجسته محسوب می‌شوند. خدمات فراهم‌آوری، فهرستنویسی، و مرجع هنوز هم ارائه می‌شوند. بنابراین، خدمات سنتی نباید در هجوم فناوری‌های نوین مورد غفلت واقع شوند (والش، ۱۹۹۷). شاید از این‌روست که برخی از نظریه‌پردازان بزرگ، چون هربرت شیلر، به جبر الکترونیک با دید منفی می‌نگرند. وی شاهره‌های ارتباطی را واقعیتی مسلم می‌داند اما بر این اعتقاد است که آنها جای کتابخانه‌ها را گرفته‌اند، کتابخانه‌هایی که روزگاری، رستگاه اندیشمندان بسیار و بستر رونق اندیشه‌ها بوده‌اند (عقیلی، ۱۳۸۶). آیا معنای حقیقی چنین باوری جز این است که در دوران فناوری اطلاعاتی و ارتباطی، کتابخانه‌های سنتی همچنان محبوب خواهند ماند؟

نتیجه‌گیری

حری (۱۳۸۳)، با توجه به جامعه اطلاعاتی و ایجاد فرصت‌های گوناگون شغلی برای همه افراد، لزوم مدیریت و برنامه‌ریزی را در اداره بخش‌های مختلف جامعه، به‌عنوان نقشی اساسی در راه رسیدن به جامعه اطلاعاتی و حرکت در آن مسیر می‌داند. وی وجود شم اقتصادی در سرمایه‌گذاری در این دوران را مترادف با داشتن اطلاعات و آگاهی می‌داند که باعث می‌شود افراد مسیر خود را براساس اطلاعات صحیح انتخاب کنند. این شم که به عقیده نگارندگان عنوان معادلی نظیر «مدل کسب و کار» را در رشته مدیریت دارد، در واقع طرح‌ها و ایده‌های سازمان‌ها را به ارزش اقتصادی تبدیل می‌کند و روش‌هایی را معرفی می‌کند تا یک سازمان با استفاده از آنها به ثبات لازم دست یابد و درآمدزایی کند (حسینی، ۱۳۸۶). در واقع، با این مدل می‌توان تا حدی از «عدم قطعیت» که تافلر از آن یاد کرده بود کاست و راهکارهایی را جهت تقابل با شوک پیش‌بینی شده‌ی وی، به‌کار بست.

از جامعه اطلاعاتی گریزی نیست و مرز مشخصی بین مشاغل مرتبط با کتابداری و اطلاع‌رسانی و سایر مشاغل وابسته و، از سوی دیگر، ابرشغل‌های کتابداری وجود ندارد.

کتابداران امروز و فردا باید به ارزیابی نقش‌ها و نیروی کار کتابداری و سازماندهی مجدد تلاش‌های کارکنان در حوزه‌های در حال رشد مانند درگاه‌ها، جست‌وجوی مهارت‌های جدید برای رفع چالش‌های جدید، تشکیل‌گونه جدیدی از اتحادیه‌ها و انجمن‌ها همراه با متخصصان آموزش و تربیتی، و بهبود مهارت‌های خود همگام با تغییرات فناوری بپردازند (علیدوستی و شیخ‌شعاعی، ۱۳۸۵، ص ۱۴۱-۱۴۲) تا کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی در آینده نیز به نقش حیاتی خود در حاصلخیزی جامعه علمی آیندگان و رونق اندیشه‌ها ادامه دهند.

منابع

- «اطلاعات، جامعه اطلاعاتی و ساختارهای معرفتی» (۱۳۸۳). گفتگو با دکتر عباس حری. درباره ویژگیها و مقتضیات جامعه اطلاعاتی. بازیابی ۲۲ آبان ۱۳۸۶، از:
- <http://www.iranwsis.ir/Default.asp?C=IRAR&R=&I=132#BN132>
- باقری، فاطمه؛ صراف‌زاده، مریم (۱۳۸۴). «کتابخانه‌ها و تلاش برای بقا: آیا مدیریت دانش گزینه صحیح است؟». *اطلاع‌شناسی*، ۳ (۱ و ۲): ۶۲-۷۸.
- توریجوس، دلیا (۱۳۷۶). «جامعه اطلاعاتی و توسعه». ترجمه علی حسین قاسمی. *اطلاع‌رسانی*، ۱۳ (۲): ۴۸-۳۷.
- حاضری، افسانه (۱۳۸۴). «آموزش مدیریت دانش در کتابداری». *اطلاع‌شناسی*، ۳ (۱ و ۲): ۳۷-۴۸.
- حری، عباس (۱۳۸۵). «نقش کتابخانه‌ها در تحقق جوامع اطلاعاتی و معرفتی». وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات. بازیابی ۱۶ تیر ۱۳۸۷، از:
- <http://www.ict.gov.ir/article-fa-17.html>
- حسینی، فرنود (۱۳۸۶). «تحول مدل‌های کسب و کار در عصر فناوری اطلاعات». *آینده‌نگر*. بازیابی ۲۳ آبان ۱۳۸۶، از:
- http://www.ayandehnegar.org/print_arkiv_1post_ma.php?news_id=3631
- «دشواریهای ایران برای ورود به جامعه اطلاعاتی» (۱۳۸۴). مصاحبه با محمدرضا رضوی. *شبکه فن‌آوری اطلاعات ایران*. بازیابی ۲۲ آبان ۱۳۸۶، از:
- <http://www.iritn.com/print.php?id=7326>
- دوران، بهزاد (۱۳۸۶). *کارگاه آشنایی با جامعه اطلاعاتی*. تهران: پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران. [جزوه].
- رابتسون، جیمز (۱۳۷۸). *آینده کار*. ترجمه مهدی الوانی، حسن دانایی. تهران: نشر نی.
- سامسون، ریچارد دبلیو (۱۳۸۶). «ابرهاهای آینده». ترجمه فرشته ملکی فر. *تدبیر*، ۱۸۳ (۱۸). از:
- <http://www.imi.ir/tadbir/tadbir%2D183/>
- عقیلی، سید وحید (۱۳۸۶). ارتباطات و سایبرنتیک. جزوه کلاسی دوره دکترای تخصصی کتابداری و اطلاع‌رسانی. مبحث نظام ارتباطی. نوشته شیمای مرادی. دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران.
- علیدوستی، سیروس؛ باقری، محمدعلی (۱۳۸۶). «چشم‌انداز جامعه اطلاعاتی و نقش دانشگاه‌ها در تحقق آن». *مدیریت اطلاعات*، ۲ (۱ و ۲): ۶۷-۷۹.
- علیدوستی، سیروس؛ شیخ‌شعاعی، فاطمه (۱۳۸۵). *کتابخانه‌ها و فناوری اطلاعات*. تهران: پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران.

ناگی، مایکل (۱۳۸۶). «جامعه اطلاعاتی». ترجمه قدسی بیات. *آینده‌نگر*. بازیابی ۲۲ آبان ۱۳۸۶. از:
http://www.ayandehnegar.ir/print_arkiv_Ipost_ma.php?news_id=3114
نقشینه، نادر (۱۳۷۷). «نیمه تاریک؛ وجه تیره حرکت به سوی جامعه اطلاعاتی». *اطلاعرسانی*، ۱۴ (۱ و ۲):
۸۶-۹۱.
ویستر، فرانک (۱۳۸۰). *نظریه‌های جامعه اطلاعاتی*. ترجمه اسماعیل قدیمی. تهران: قصیده‌سرا.

Broadbent, M (1998). "The phenomenon of knowledge management: What does it mean to the information profession?". *Information Outlook*, 2(5): 23 – 36.

Johnson, Ian (2007). "The librarian in the information society". Article presented at Congressi e seminari MAIS, Italy. Retrieved Oct.7, 2008, from: <http://hdl.handle.net/1889/576>

Samson, Richard (2005). "Hyperjobs". *The Futurist*, 41- 46

Walsh, Virginia (1997). "The future of the library profession". *IFLA Journal*, 23 (13): 13 - 16.